

ROGER GRIFFIN
FAŠISMUS

KAROLINUM

POLITEIA

Fašismus

Úvod do komparativních studií fašismu

Roger Griffin

Z anglického originálu *Fascism: An Introduction to Comparative Fascist Studies* vydaného nakladatelstvím Polity Press

v Cambridge v roce 2018 přeložil

Ladislav Šenkyřík.

Doslov Jakub Rákosník

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2021

Redakce Adéla Petruželková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První české vydání

ISBN 978-80-246-4029-7

ISBN 978-80-246-4815-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

7	PODĚKOVÁNÍ
9	KAPITOLA PRVNÍ Úvod: Proč je fašismus „klíčový koncept“
19	KAPITOLA DRUHÁ Chápání fašismu: Marxistické a raně liberální přístupy
47	KAPITOLA TŘETÍ Pracovní definice: Fašismus jako revoluční forma nacionalismu
75	KAPITOLA ČTVRTÁ Meziválečný fašismus: Permutace revolučního nacionalismu
105	KAPITOLA PÁTÁ Neofašismus: Evoluce, adaptace, mutace
142	KAPITOLA ŠESTÁ Závěr: Fašismus, postfašismus a post-Fašismus
160	DOSLOV
167	LITERATURA
189	REJSTŘÍK

PODĚKOVÁNÍ

Tento stručný, ale doufejme, že důležitý, úvod do studia fašismu vděčí za mnohé nevelké skupině akademiků hovořících rozličnými mateřskými jazyky, kteří razili cestu metodologickému porozumění povaze fašismu. Jejich díla vešla ve známost v šedesátých letech dvacátého století, a když jsem v roce 1985 začínal s vlastním zkoumáním fašismu, ujistila mě, že předpoklady, z nichž vycházím, nejsou úplně zcestné (navzdory přetrvávající skepsi některých významných historiků). Jsem rovněž zavázán značnému počtu kolegů, kteří ke studiu fašismu přistupovali způsobem, jenž byl v souladu nebo alespoň ovlivněný mojí teorií „palingeneze ultranacionalismu“, a to v kritickém, ale spolupracujícím a velkorysém duchu. Výsledná synergie umožnila originální a rychlý postup vpřed, svižný odklon od dlouhého období, jemuž dominovala zvláštní metodologická naivita a bezpočet výstředních teorií fašismu, jež měly jen nepatrnou hodnotu jak pro profesionální historiky, tak pro politiky.

Je bezesporu šťastnou shodou okolností, že publikace tohoto průvodce fašismem jako politickou teorií přichází ve

stejně chvíli jako zformování Mezinárodní asociace pro komparativní studia fašismu (Association for Comparative Fascist Studies - COMFAS) při Středoevropské univerzitě v Budapešti. Jde o příznačný symbol toho, jak se kdysi spíš jen nesourodá sbírka nahodilých, dalo by se říci téměř amatérských úvah o tom, jak psát o fašismu, přetavila v dynamickou a kompaktní vědeckou disciplínu. Poděkování patří implicitně všem vědeckým pracovníkům, na jejichž práci se zde odvolávám, ale několik z nich výrazně přispělo k vylepšení rukopisu, především můj redaktor v nakladatelství Polity George Owers (který projevil mimořádnou trpělivost ve chvíli, kdy se celý projekt výrazně zpožďoval, a měl rozhodující vliv na jeho konečnou podobu) a dobrodruzi, s nimiž svůj výzkum fašismu a neofašismu sdílím: Aristotle Kallis, Paul Jackson, Anton Shekhovtsov, David Roberts a Jakub Drábik.

Můj zájem o fašismus vzbudil souběh dvou událostí. Jednak do mého života vstoupila Mariella Demartiniová, která se pro mě stala magickou vstupní branou, jíž jsem vešel do italské kultury, historie a jazyka, a stalo se tak v době, kdy jsem spolu s vedoucím své katedry dr. Robertem Murrayem vyučoval kurz o „teoriích fašismu“ ve škole, z níž později měla vzniknout oxfordská Brookesova univerzita. Robert Murray se účastnil bojů v řadách angloamerických sil v Itálii při porážce fašismu a chtěl nyní jako vědec porozumět tomu, proti čemu a proč vlastně bojoval. Právě Marielle a Robertovi je tato kniha věnována.

Campomorone a Oxford, srpen 2017

KAPITOLA PRVNÍ
ÚVOD: PROČ JE FAŠISMUS
„KLÍČOVÝ KONCEPT“

CO JE TEDY FAŠISMUS?

Před nějakými šestnácti stoletími napsal svatý Augustin z Hippa v jedenácté knize svých *Vyznání*: „Co je tedy čas? Když se mě na to nikdo neptá, vím to. Kdybych to ale chtěl tomu, kdo se ptá, vysvětlit, nevím.“¹ Podobný problém před nás staví fašismus. Většina lidí, kteří své vzdělání získali na Západě, instinktivně „ví, co fašismus je“, dokud to nemusí vysvětlovat někomu jinému, neboť v té chvíli začnou být veškeré pokusy o definici rostoucí měrou zmatené a nesrozumitelné (to je jen důkaz, že téma může být předmětem seminárního cvičení!). Důvod, proč byla tato kniha zařazena do nakladatelské řady Klíčové koncepty politologie [v původním vydání v nakladatelství Polity] spočívá v tom, že nejen nelze jednoduše říct, „co fašismus je“, ale jeho definice jako termínu politické

1 Aurelius Augustinus: *Vyznání*. Přeložil Ondřej Koupil. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2015. (Kniha XI.)

a historické analýzy se i po celém století od jeho vzniku, kdy označoval nové italské politické hnutí a program, pořád závažným způsobem různí a je nadále předmětem vášnivých diskuzí. Tak vznikla potřeba této „příručky pro začátečníky“, jež je určena studujícím na nejrůznějších stupních historické či politické vědy, kteří dosáhli bodu, kdy jim bylo doporučeno (nebo ještě lépe, kdy pocítli spontánní potřebu) důkladněji se seznámit se studii o fašismu, s relativně sdělnou a přístupnou definicí fašismu, stručným přehledem jeho hlavních rysů, dějin a vývoje, když se tato definice aplikuje na aktuální politickou situaci, politická hnutí a události.

Úvody do studia humanitních oborů bývají často frustrujícím způsobem abstraktní a mlhavé, zhusta připomínají návod na sestavení pingpongového stolu, jehož smysl lze pochopit teprve ve chvíli, kdy už máme stůl sestavený a zůstalo nám po něm pár záhadných matic, šroubů a podložek (to mluvím ze zkušenosti). Přesto doufám, že následující text přesvědčivě prokáže, že fašismus sice možná je nepříjemně prchavé téma, máme-li určit definiční rysy, jimiž se liší od jiných forem krajně pravicových hnutí a režimů, ale snad právě z téhož důvodu se může stát pohlcujícím a naplňujícím předmětem studia. Fašismus především nabízí skvělý příklad spolehlivé vědecké zásady, že na pokročilé úrovni nikdo nemůže studovat nebo sepisovat historii jakéhokoli aspektu významného tématu společenských věd, aniž by si předem vyjasnil jeho koncepční obrysy a stanovil „pracovní definici“ s náležitým ohledem k tomu, jak se k ní daná vědní disciplína v minulosti dopracovala. Za druhé, pokud přijmeme stěžejní argumentaci této knihy, vyjeví se nám fascinující příběh o tom, jak fašismus během meziválečného období postupně vyrostl od svých neblahých počátků v březnu 1919, kdy vznikl jako nová, leč nevýznamná politická síla utvořená nesourodým uskupením italských válečných veteránů, do podoby pustošivé „dějinné“ síly, která nepřestává ovlivňovat bezpočtem způsobů současné dějiny, navzdory radikálnímu oslabení základny svých podporovatelů i svého vlivu po roce 1945. I když nakonec nebudete souhlasit s předloženými tezemi, měla by vám kniha přinejmenším pomoci určit, kde v probíhající debatě o fašismu sami stojíte, zformulovat to, co pokládáte za nepřesvědčivé v současné dominantní „myšlenkové škole“ v rámci komparativních studií

fašismu, a přijít s vlastním pohledem na fašismus s větší sebestojností v rámci studijního projektu nebo oficiálního programu výuky.

PROČ FAŠISMUS NENÍ JAKO KAČER

Způsob, jakým se slovo „fašismus“ hojně a důrazně používá ve veřejné debatě, může přesto vzbuzovat dojem, že věnovat celou knihu (byť tak tenkou, jako je tato) pouze vyjasnění jeho významových obsahů a mapování typu historických fenoménů, jež v sobě zahrnuje, je poněkud „přes čáru“. Většině novinářů a politických komentátorů je očividně naprosto jasné, co fašismus znamená. Když byl například uprostřed vrcholící americké prezidentské kampaně v roce 2016 dotázán republikánský kandidát Gary Johnson, zdali je Donald Trump fašista, odpověděl tajemně: „Chodí to jako kačer, kváká to jako kačer.“ Pomineme-li narážku na komiksovou postavku kačera Donaldalda, odpověď naznačuje, že z Trumpových politických vyjádření a z jeho chování lze přímo vydedukovat, že jde opravdu o „kačera“, v tomto případě tedy fašistu (Pager 2016). Jenže jak by mělo být po chvilce zamyšlení zřejmé – přinejmenším čtenářům této knihy, když už ne prezidentským kandidátům nebo novinářům, kteří s nimi vedou rozhovory –, pojem „fašismus“ nelze přirovnávat k vodnímu ptactvu. Kačer je objektivní, živoucí tvor, jehož lze biologicky definovat jeho čeledí či rodem (*Anatidae*) ve zvířecí šíři a zahrnuje několik objektivně rozpoznatelných variant (druhů). „Kačer“ je tudíž *taxonomický* koncept v rámci přírodních věd a na jeho přiřazení k fenoménům ve skutečném světě existuje vědecká shoda, přinejmenším v rámci vědecké disciplíny zvané zoologie – i když stojí za to poznamenat, že dokonce i kachní rodinu si nezkušené oko snadno splete s několika dalšími druhy vodních ptáků pocházejících z jiných evolučních větví a vypadajících docela podobně, například potáplice, lysky, potápky nebo chřástalové.

Naproti tomu ti, kdo se zabývají filozofií společenských věd, budou přesvědčivě poukazovat na to, že ohledně definice „fašismu“ nemůže panovat žádný podobný konsenzus – ostatně stejně jako o jakémkoli jiném obecném konceptu používaném pro popis a pochopení politiky, společnosti nebo

historie.² Z toho vyplývá, že pojem „fašismus“ je stejně jako kterýkoli jiný generický „klíčový koncept“ v dějepisných, společenských nebo politických vědách předurčen k tomu, aby se stal předmětem debaty a sporů, a jakákoli vědecká shoda na jeho významu je nevyhnutelně vždy pouze částečná (jak další výzkum osvětluje nové skutečnosti, souvztažnosti a problémy a zároveň identifikuje nová témata, modelové situace a provázanosti) a efemerní (neboť historie a historiografie se dále vyvíjejí). Právě proto nebudou studia fašismu nikdy uzavřená, definitivní, a klíčový generický koncept, který spočívá v jejich jádru, bude nadále podrobován zkouškám a bude podléhat pochybnostem, budou-li vědci jeho popis považovat za předmět, který je hoděn jejich intelektuálního úsilí.

POČÁTKY NARATIVNÍ HISTORIE „FAŠISMU“

Snad bude užitečné připravit čtenáře na to, co bude následovat, a načrtnout konkrétní historický příběh, který se v této knize vyjevuje na základě toho, jak je zde fašismus vnímán. Zaprvé je třeba poznamenat, že v knize budeme používat slovo „Fašismus“ s velkým písmenem výhradně pro označení Mussoliniho hnutí a režim, zatímco „fašismus“ s malým písmenem pro širokou rodinu nejrůznějších hnutí a dalších přidružených jevů vzniknuvších v mnoha jiných zemích, což se běžně zahrnuje pod pojem „generický fašismus“.³ Předmětem této práce je právě generický fašismus jako klíčový koncept v politice.

-
- 2 Vysvětlit, proč tomu tak je, leží daleko za hranicemi této knihy, neboť to spadá do pole působnosti specialistů na metodologii a filozofii společenských věd. Ti mohou čerpat z nejrůznějších průkopníků gnozeologie a doložit nemožnost „objektivní“ definice ve společenských vědách, poukázat například na sociologa Maxe Webera, filozofa Heinricha Rickerta, psychologického strukturalistu Lva Vygotského nebo spoluzakladatele hermeneutiky Paula Ricœura (viz Outhwaite 1983). Nemožnost objektivní definice veškerých pojmů společenskovědních oborů vylučuje možnost dospět k naprostému konsenzu či jednomyslné shodě mezi experty ohledně významu jakéhokoli klíčového konceptu a pomáhá tak vysvětlit komplikovanou definiční historii fašismu až do současnosti.
 - 3 Kvůli snadnějšímu porozumění ponecháváme toto autorovo rozlišení (tedy „Fašismus“ jako označení Mussoliniho hnutí a režimu) i v českém překladu, třebaže to odporuje českému pravopisnému úzu. (Pozn. překl.)

Jakmile jednou aplikujeme nejčastěji používanou odbornou definici (budeme se jí věnovat ve třetí kapitole), můžeme na fašismus nahlížet jako na směr sehrávající ústřední roli při formování mnoha významných událostí, které se odehrály v první polovině dvacátého století v přímém či nepřímém důsledku aliance fašistické Itálie s nacistickým Německem: válka, v níž společně bojovaly v letech 1939 až 1945 jako zakladatelé „Osy Berlín–Řím“ proti většině západních demokracií; spojení třetí říše a Sovětského svazu v letech 1939 až 1941, kdy si na základě paktu Ribbentrop–Molotov obě mocnosti rozdělily „sféry vlivu“ ve střední a východní Evropě; a pronásledování, násilné vysídlení, zotročení, vyhladovění a systematické vyvražďování bezpočtu milionů civilistů, jež následovalo poté, co 22. června 1941 třetí říše pakt jednostranně vypověděla a mohutně zaútočila na ruské pozice v Polsku.

Po nacistické invazi do Ruska a japonském útoku na Pearl Harbor v prosinci 1941, který zatáhl do války i Spojené státy, evropský konflikt rozpoutaný vzestupem fašismu a posílený kolaborací s domácí fašistickou podporou na nacisty okupovaných územích a s profašistickými vládami v dalších státech rychle eskaloval v opravdu globální střet odehrávající se převážně v Evropě a v Asii, na souši, v oceánech i na nebi. Není divu, že někteří historici nahlížejí na fašismus spolu s komunismem jako na dominantní faktor formující dějiny mezi lety 1918 a 1945, a to až do té míry, že hovoří o „fašistické éře“ nebo o fašismu jako o „epochálním hnutí“. To má určitý smysl, neboť – třebaže se ustavily pouze tři plně rozvinuté fašistické režimy: jeden v Itálii pod Benitem Mussolinim, v Německu pod Adolfem Hitlerem a v Chorvatsku pod Antem Pavelićem, přičemž jen první dva vznikly v mírových časech – v evropských i mimoevropských zemích se vynořila četná hnutí, z nichž některá sloužila jako loutkové vlády, a tak po dlouhou dobu posilovala nacistický úspěch v udržení „nového evropského pořádku“. Mnohé diktatury v Evropě a v Latinské Americe se navíc „fašizovaly“, což byla známka zjevné fašistické hegemonie posilující vyhlídky na konečné vítězství v moderním politickém věku.

Po roce 1945 se politický prostor pro fašismus výrazně zmenšil a lze tvrdit, že koncept sám od té doby dávno přišel o svůj „klíčový“ status v současném politickém světě. Uvidíme

ale, že pokud na poválečné dějiny po roce 1945 aplikujeme spíše než důraz na meziválečnou manifestaci fašismu – ať už v podobě uniformovaného paramilitárního hnutí, nebo totalitního státu – jeho ideologickou definici, zjistíme jeho existenci ve stovkách formací a činností (ať už v podobě politických stran, hnutí, frakcí, internetových stránek, nebo fanatických samotářů) zasvěcených stěžejním ideálům svých „klasických“ meziválečných vzorů, byť výrazně přepracovaných a aktualizovaných, aby mohly účinně bojovat s novými nepřáteli uskutečnění svého plánu. Přetrvávání fašistického fanatismu a probouzení dřímajících sil extrémního nacionalismu a rasismu – dokonce i v případě jediného osamoceneného jedince – navíc představuje neustálé riziko, že vyvolá sporadické, ale dost možná ničivé teroristické útoky na občanskou společnost. To znamená, že tisíce dezorientovaných jedinců, kteří mají pocit, že nejsou schopni tolerovat to, co vnímají jako kulturní chaos nebo „dekadenci“ moderního světa, nadále nahlíží porážku mocností Osy jako dějinnou pohromu. Neohroženě tak stále touží sehrát svou roli v znovunastolení nové fašistické éry nebo přinejmenším v udržování fašistických ideálů při životě a neváhají využít jakoukoli situaci či technologii, které jim umožní šířit naléhavou potřebu národního či rasového znovuzrození založeného na jejich ideálech homogennější, hrdinštější a impozantnější civilizace.

DALŠÍ DŮVODY, PROČ VĚNOVAT KNIHU FAŠISMU JAKO „KLÍČOVÉMU KONCEPTU V POLITOLOGII“

„Fašismus“ si zaslouží, aby byl zahrnut do ediční řady o „klíčových konceptech v politologii“ nejen kvůli svému zásadnímu vlivu na utváření meziválečné historie nebo kvůli tomu, že stále dokáže inspirovat extrémní násilí, třebaže fašistická utopie přežívá v celém západním světě jen na marginalizovaném okraji politických subkultur. Rovněž je důležité, aby byl pojem užíván přesně a odborně všude tam, kde je to možné, neboť do veřejného diskurzu a mediálního pojmosloví pronikají dva druhy nesprávného užívání nebo spíše zneužívání, čímž se znehodnocuje jeho přesnost a analytická hodnota. Na jedné straně byl termín do značné míry zredukován na

kolokvialismus označující jakýkoli politický systém, státní politiku nebo příklad společenských mravů, které v manipulativním a autoritářském duchu usilují o omezení osobní svobody jednotlivce, samostatného rozhodování a sebevyjádření. Kampaň za zvýšení povědomí o globálním oteplování, státem dotovaná fluorizace pitné vody, machinace velkého byznysu, byrokracie Evropské unie, vládní snahy povzbudit veřejnost k omezení kouření, politická korektnost, zhoubné následky, které má módní průmysl na mínění o sobě samém a zdravé stravovací návyky, dokonce i státní daňový systém – to všechno lze naházet do jednoho pytle pod společnou nálepkou fašismu. Rozředění a oslabení pojmu se však netýká výhradně Západu. V roce 2002 muslimský kreacionista Adnan Oktar, který je znám též pod jménem Harun Yahya (2002), publikoval knihu *Fascism: The Bloody Ideology of Darwinism*.

Druhou oblastí, v níž je pojem vystaven zkreslení, jsou politické komentáře, debaty a protestní hnutí. Nazvat oponenty „fašisty“ je okamžitě v očích jejich kritiků delegitimizuje a demonizuje, ať už jde o republikánskou Tea Party, prezidenta Obamu, Donalda Trumpa, Vladimira Putina, Saddáma Husajna, Bašára Asada, stát Izrael, federaci Spojených států amerických, bruselskou eurokracii, nebo libovolnou antisocialistickou diktaturu, protipopulistickou nebo naopak výrazně populistickou společenskou sílu. Po 11. září se politický islám (islamismus nebo – přesněji – globální salafistický džihád) začal běžně označovat jako „islamofašismus“, termín hojně používal především George W. Bush. Čerstvějším příkladem je pak rusko-ukrajinský konflikt, v němž se obě strany vzájemně označují za fašisty. Na druhou stranu nás někteří novináři píšící pro tzv. „kvalitní tisk“ ujišťují, že se Čína proměnila z komunistického ve fašistický stát (např. Becker 2002). Nejvýznamnějším důsledkem tak ledabylého používání pojmu „fašismus“, navzdory jeho očišťujícímu účinku v podobě pejorativního termínu nebo slovní vaty, je skutečnost, že přispívá k hlubokému zmatení, jež převládá ve snaze popsat zastánce konkrétních pravicových forem demokratické politiky, kteří napadají multikulturalismus, svobodný pohyb pracovní síly, islamizaci společnosti, rozbujelou vládu a mezinárodní orgány, jako jsou Evropská unie nebo Spojené národy, ale činí tak *demokraticky*, zevnitř institucí nebo zastupitelských orgánů,

kteře nemají v úmyslu rušit. Rozšířený pojem pro tento stále významnější proud současné politiky – „populismus“ – vyvolává vlastní zásadní otázky, v neposlední řadě kvůli tomu, že často splývá s „fašismem“, takže se budeme muset k tomuto tématu vrátit v páté kapitole.

Vzhledem ke zmíněným dvěma oblastem, v nichž kvůli nedostatečné přesnosti výrazně oslabila a degradovala analytická a heuristická hodnota pojmu „fašismus“, budeme muset v této knize věnovat značný prostor pro stanovení pojmového rámce, který použijeme k nastínění obrysů jeho předválečné i poválečné historie. Jak jsme však již naznačili, k tomu budeme moci přistoupit pouze po „prehistorii“ současných pokusů pročistit definici pojmu a stanovit jeho významové obsahy a důležitost, když nastíníme jeho samotný koncept.

STRUKTURA KNIHY

Z tohoto zadání přirozeně vyplývá struktura knihy. Druhá kapitola se zabývá bohatou historií marxistických interpretací fašismu, z nichž první byla zveřejněna o dva roky dřív, než se stal Mussolini *ducem*, a rovněž nabízí příklad hlubokého zmatení, které po celá desetiletí převládalo v definičních záležitostech v nemarxistických studiích fašismu. Důsledkem kritického nedostatku konsenzu bylo rozšíření idiosynkratických teorií, které nacházely jen nepatrnou odezvu nebo praktické využití, ať už mezi historiky, nebo politiky.

Třetí kapitola předkládá konkrétní model, neboli to, co Max Weber označil za „ideální typ“⁴ generického fašismu, je-

4 „Ideální typ“ má mnoho společného s koncepty *hypotetického konstruktů* a *heuristické metody* a s dalšími ekvivalentními termíny, jež najdeme v kterékoli teorii poznání neboli epistemologie, která klade důraz na aktivní roli mysli nebo konceptualizační schopnosti abstrahovat od skutečnosti idealizovaný verbální model nebo paradigma generického fenoménu. Průkopník sociologie Max Weber formuloval jako první teorii „ideálního typu“ jako koncepční metody v humanitních vědách, utvářených vědomým procesem „utopické abstrakce“ z empirických skutečností, k nimž odkazuje též generický termín (Weber používá jako příklad „kapitalismus“). Pro stručný přehled teorie viz článek Williama Outhwaitea (2002: 280-2). Tento článek rovněž zmiňuje alternativní, ale blíže spřízněnou teorii Ludwiga Wittgensteina o „rodových

hož přijetí od devadesátých let minulého století rostoucím počtem badatelů po celém světě poprvé vyústilo ve stálou záplavu strhujících článků, monografií a esejistických souborů o aspektech generického fašismu nebo konkrétních hnutí, a to s vysokou úrovní vnitřní konzistence a komplementarity v rámci oboru. Tyto dvě kapitoly tudíž nabízejí jakousi „narrativní historii“ dlouhé, a nakonec úspěšné bitvy o pojmovou a definiční koherenci „fašismu“. Obě kapitoly jsou záměrně uspořádány a vypracovány tak, aby čtenáře připravily pro konkrétní významové obsahy a použití termínu v rámci předkládané knihy. (Rozumí se samo sebou, že kterýkoli jiný badatel či badatelka by termínu dodali jiné pojmové charakteristiky, které by odrážely jejich vlastní interpretace, a v některých případech by tak vznikl podstatně jiný svazek této ediční řady.)

Čtvrtá kapitola poté aplikuje teoretický přístup, který jsme právě stanovili, na meziválečné období a nabízí spoustu příkladů toho, jak v sobě konkrétní fašistické fenomény spojují ideologické elementy identifikovatelné generickým modelem s naprosto rozmanitými a idiosynkratickými rysy, což je syntéza, která dodává každému individuálnímu projevu generického fašismu jeho unikátní charakter a „osobitost“ v rámci dějinných událostí.

Následující pátá kapitola nabízí synoptický přehled vývoje poválečného a současného fašismu, který ilustruje obrovskou rozmanitost jeho výskytu, takže je možné se na to dívat tak, že se udržel až do současnosti (je tedy přijímána „pracovní definice“, kterou v tomto svazku předkládáme). Tato kapitola se snaží čtenáře přesvědčit, že navzdory tomu, že „fašistická éra“ symbolicky skončila zastřelením Mussoliniho partyzány

podobnostech“ rozdílných fenoménů, k nimž odkazuje též generický pojem (jako příklad používá slovo „hra“). Pro podrobnější výklad Weberovy teorie viz Burger (1976). Čtenáře neobeznámené s konceptem ideálního typu by nicméně mohlo zajímat přečíst si popis pojmu přímo od Maxe Webera: „ideální typ je získáván jednostranným stupňováním [zvyšováním: v němčině *Steigerung*] jednoho nebo několika hledisek“ odpovídajících oněm „jednotlivým jevům, které se spojují ve vnitřně jednotný myšlenkový obraz“ [*Gedankenbild*]. Takovéto jednostranné stupňování – podobné technice používané v karikaturách a kreslených vtípech, aby se zdůraznila politická pointa – Weber chápe jako heuristickou fikci neboli „utopii, která se nikde ve skutečnosti empiricky nevykytuje“ (Weber [1904] 1998: 44).

na březích Komského jezera a Hitlerovou sebevraždou v jeho berlínském bunkru v dubnu 1945, sny, které sprádali o ultranacionalistickém novém pořádku, přetrvávají v mezinárodním měřítku, jaké si v životě neuměli představit, byť často v podobách, modifikacích, obsazích, taktikách a utopických cílech, jaké by možná ani jeden z nich nedokázal rozpoznat.

Knihu uzavírá douška (šestá kapitola), která shrnuje klíčové principy komparativních studií fašismu, jež mohou studenti využít pro vlastní práce. Lze je brát jako doporučení pro ty, kdo se s touto specializovanou oblastí teprve seznamují, ale mohou podstatnou měrou přispět k jejímu dalšímu rozvoji uvážlivou volbou témat a výzkumných otázek poučených nejnovějšími trendy a problematikou nastolenou v nedávných publikacích, na něž může takto útlý svazek pouze odkazovat. Rozhodnou-li se k takovému postupu, připojí se k akademické komunitě zabývající se podoborem, který po dlouhém zrání podle všeho konečně vstupuje do dynamické fáze plodné dospělosti a skutečně mezinárodní produktivity. Dávno pryč jsou doby, kdy jeden z nejvýznačnějších anglofonních odborníků na současný italský fašismus zareagoval na mé rozpačité doznání, že píšu doktorskou práci o fašistické ideologii, těmito povzbudivými slovy: „Ale chlapče, nic takového přece neexistuje. Dejte si ještě jednu sklenku sherry.“

KAPITOLA DRUHÁ
CHÁPÁNÍ FAŠISMU:
MARXISTICKÉ
A RANĚ LIBERÁLNÍ PŘÍSTUPY

HLEDÁNÍ DEFINICE

Pokusy dospět k uspokojivé definici fašismu se přirovnávají k tajemnému hledání Svatého grálu (Blinkhorn 2000: 5), k prospektorovu odhodlání „vykopat poslední čistou žílu“ lexi-kálního zlata (Bosworth 2009: 5), a dokonce i k mnohem více skličující představě „hledání černé kočky v temné, a pravdě-podobně prázdné místnosti“ (Whittam 1995: 1). Tato kapitola zkoumá dvě z hlavních cest, po nichž se nyní ubírají neohro-žení dobrodruzi, kteří se – neodrazení podobnými nevěřícími Tomáši – na expedici vydali záhy po březnu 1919, kdy Musso- lini založil v nejdynamičtějších italském městě Miláno první z plánované sítě Italských bojových svazků (Fasci italiani di combattimento), aby zachoval při životě bojový duch ze záko-pů první světové války.

Fašistický program, oznámený nepočetnému publiku shromážděnému v zasedací místnosti ústředí Svazu průmys- lu na náměstí San Sepolcro, jasně stanovil, že posláním rodi- cího se hnutí je posílení militantní avantgardy zaměřené na

celkovou proměnu Itálie v duchu *combattentismo*, krajního, sebeobětavého vlastenectví válečných veteránů, především elitních armádních speciálních jednotek Arditi, které dokázaly přežít ve strašných podmínkách zákopové války vysoko v horách tak dlouho, že se tam dočkaly vítězství Dohody. Během několika týdnů se nová síla na italské politické scéně začala nazývat „Fašismus“ – významový obsah římského symbolu státní autority, *Fasces*, přišel až později – a do roku 1922 vstoupil do politického slovníku už i nový generický termín „fašismus“.

První cestu k pochopení tohoto nového konceptu, již je možno vysledovat zpětně až k ranému Fašismu, tvoří marxistické přístupy, které všechny – třebaže se mohou od sebe v jednotlivostech a originalitě výrazně lišit – považují fašismus za hnutí nerozlučně spjaté s antisocialistickou reakcí buržoazie, finančních elit, velkého byznysu a globálního kapitalismu. Pro revoluční levici jsou tyto souvislosti natolik axiomatické, že Max Horkheimer, vůdčí člen marxistické frankfurtské školy, ve svém eseji „Židé a Evropa“ publikovaném v roce 1939 v časopise *Zeitschrift für Sozialforschung* pověstně varoval: „Kdokoli, kdo není připraven hovořit o kapitalismu, by měl mlčet i o fašismu“ (citováno v Kellner 1989: 67).

V této kapitole se navíc budeme stručně zabývat další kategorií reakcí na problém definování fašismu, které jsou příliš nesourodé a málo přínosné na to, aby ji bylo možné považovat za „tradicí“, nebo dokonce „školu“: jde o akademické „liberály“ (generický pojem pro široké společenství nemarxistických badatelů a profesionálních vědců), kteří po téměř sedm desetiletí nabízeli pod nejrůznějšími podtituly značně osobité a často nekonzistentní interpretace a modely, jež se vzpírají přesné klasifikaci (pro snaživý pokus o kategorizaci viz Hagtvet a Kühnl 1980). Není žádným překvapením, že pro naplnění pragmatických interpretačních a definičních potřeb praktikujících historiků a politologů zkoumajících krajně pravicové fenomény moderní doby prokázaly tyto pokusy jen omezenou hodnotu.